

ÇEKTE DÜZELTME HAKKI

Ar. Gör. Seda Ş. GÜNGÖR*

§ 1.GİRİŞ

Çek, günümüzde en fazla kullanılan ve bu sebeplede kanun yapıcı tarafından hakkında özel olarak düzenlemeler getirilmiş bir kambiyo senedi türüdür. Hukuki mahiyeti itibariyle bir havale, iktisadi fonksiyonu itibariyle de bir ödeme vasıtası olan çek, 7 Nisan 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu mevzuatında yer alan yirmialtı maddelik "Çekler Hakkında Kanun" ile ilk defa Ülkemizde yasal düzenleme altına alınmıştır. Osmanlı Çek Kanunu 1926 tarihli Eski Ticaret Kanunu yürürlüğe girince uygulamadan kalkmış, Eski Ticaret Kanununun yerini 1957 yılında yürürlüğe giren Türk Ticaret Kanunu almıştır. Çek, Türk Ticaret Kanununun 692-735. maddeleri arasında düzenlenmiştir¹.

Zaman içinde TTK'da yer alan düzenlemelerin, gelişen ekonomi ve karşılıksız çek keşidesine bağlanan sonuçlar açısından yetersiz kaldığı görülmüş ve kanun koyucu orijini özellikle Fransız Çek Kanununa dayanan 3167 sayılı "Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun"u 1985 yılında yürürlüğe sokmuştur. Anılan Kanun, yıllar içinde uygulanmasında karşılaşılan aksaklıklar ve sorunlar nedeniyle, 4814 (yürürlük tarihi 08.03.2003) sayılı kanunla tadil edilmiş ve bu tadilde özellikle karşılıksız çekerle bağlanan müeyyideler ve düzeltme hakkının kullanılması açısından önemli değişiklikler yapılmıştır.

Çekin özellikle tedavül kabiliyeti göz önünde bulundurulduğunda, karşılıksız çek ve sonuçları ile keşidecinin bu sonuçlardan kurtulmasına imkan sağlayan düzeltme hakkı Çek Hukuku açısından önem taşımaktadır. Çalışmamızda, düzeltme hakkınının 4814 sayılı kanunda yer alan düzenlemesinin

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Merih Kemal Omağ, "Türk Hukukunda 3167 Sayılı Kanun Açısından Karşılıksız Çek", MÜHF 1. Yıl Armağanı, İstanbul 1993, MÜ Yayın No: 543, Hukuk Fakültesi Yayın No: 6, s. 43.

den yola çıkılarak unsurları, ne şekilde, kimler tarafından kullanılacağı ve kullanılmasına bağlanan sonuçlar öncelikle karşılıksız çek kavramı açıklanmaya çalışılarak incelenmiştir.

§ 2. KARŞILIKSIZ ÇEK

I. Genel Olarak

Günümüzde özellikle tedavül kabiliyeti en çok olan ve bununla birlikte belkide kamu itimadına en fazla sahip olması gereken kambiyo senedi türü çektir. Çekin muhatap bankaya ödenmek üzere ibraz edilmesi sonucunda karşılıksız çıkması ve bu duruma bağlanan müeyyideler tüm hukuk sistemlerinde önemli yer taşımaktadır. TTK ve 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun'da yer alan düzenlemeler ile bir çekin hangi şartlarda karşılıksız sayılacağı ve karşılıksız çek keşidesine bağlanan cezai ve hukuki sonuçlar düzenlenmiştir.

Geçerli bir çekin ibraz süresi içinde muhatap bankaya ibraz edilmesi sonucu, muhatap bankanın nezdinde, karşılığının tamamen ya da kısmen bulunmaması veya kısmi ödemenin hamil tarafından kabul edilmemesi halinde çekin karşılıksız kalmasından söz edilir. Bununla birlikte, ne şekilde olursa olsun, çek bedelinin muhatap tarafından ödendiği tüm olasılıklarda hamil açısından karşılıksız çekten söz edilemeyecek², bu durumda yetkili hamil keşideciye karşı, karşılıksız çekten dolayı hukuki ya da cezai herhangi bir yaptırımda bulunamayacaktır.

3167 Sayılı Kanun'un 16. maddesine göre, üzerinde yazılı keşide tarihinden önce muhatap bankaya ödeme için ibraz edilen, ancak yeterli karşılığı bulunmadığı için tamamen veya kısmen ödenmeyen ve ödenmediği tespit edilen çekler de karşılıksız çek hükmündedir³. Ancak yukarıda belirtilen türde (ileri tarihli, post date) çeklerde hamil şikayet hakkını hemen kazanamasa da, çekin üzerine karşılıksız şerhi düşülmesini takiben icra yoluyla takibe başlayabilecektir.

Karşılıksız çek hususunda TTK'nun 695. maddesinin 3. fıkrasında ve ÇK'nun 16. maddesinde hukuki ve cezai müeyyideler öngörülmüştür⁴. Ancak, keşideci eğer ÇK'nun 8. maddesinde yer alan düzeltme hakkını Kanun'da belirtilen şekilde tam olarak kullanırsa, karşılıksız çek keşidesine uygulanacak olan cezai yaptırım, ÇK m. 16/c hükmüne göre uygulanmayacak ve verilen ceza ortadan kalkacaktır.

² Abuzer Kendigelen, Çek Hukuku, İstanbul, 2004, s. 227.

³ Ali Bozer/ Celal Göle, Kıymetli Evrak Hukuku, Ankara, 2004, s. 126.

⁴ Karşılıksız çekte uygulanacak hukuki ve ceza müeyyideler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seza Reisoğlu, Türk Hukukunda ve Bankacılık Uygulamasında Çek, 3. Bası, Ankara, 2003, s. 409 vd.

II. Karşılıksız Çekin Şartları

1. Şeklen Geçerli Bir Çekin Varlığı

Karşılıksız bir çekten söz edebilmek için öncelikle muhatap bankaya ibraz edilen çekin geçerli bir çek olması gerekmektedir. Geçerli bir çekin, TTK'nun 692. ve 693. maddelerinde belirtilen unsurları ihtiva etmesi gereklidir. Buna göre geçerli bir çek, çek kelimesini, kayıtsız şartsız belirli bir tutarın ödenmesi emrini, muhatabın ad ve soyadını, ödeme yerini, keşide yeri ve tarihi ile keşidecinin imzasını taşımalıdır. Karşılıksız çek, hesap sahibi tarafından keşide edilebileceği gibi onun yetkili temsilcisi veya vekili tarafından da düzenlenmiş olabilir⁵.

Bunun yanında ÇK'nun 3. maddesinde "Çek defterleri bankalarca bastırılır, çek defterlerinin baskı şeklini belirleyen esaslar, Türkiye Bankalar Birliğinin görüşü alınarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıca Resmi Gazetede yayımlanacak bir tebliğle düzenlenir, çek defterlerinin her yaprağına, çek hesabının bulunduğu şubenin adı, hesap numarası ve hesap sahibinin vergi kimlik numarası yazılır; ancak, hesap sahibinin vergi kimlik numarası hariç olmak üzere bunların yazılmamış olması veya bankalarca baskı şekline ilişkin esaslara aykırı davranılması çekin geçerliğini etkilemez" hükmü yer almaktadır.

Buna göre ÇK'nun getirdiği yeni şekil şartlarına rağmen, Türk Ticaret Kanunu'nun 692. maddesinde yazılı şekil şartları mevcutsa (duruma göre, TTK 693), Çek Kanunu'nun aradığı "şube adı" ve "hesap numarası" gibi kayıtların eksikliği, senedi çek olmaktan çıkarmayacaktır⁶. ÇK m.3/2'de yer alan düzenlemeye göre, çekin üzerine hesap sahibinin vergi kimlik numarasının yazılmamış olması senedi çek olma niteliğinden çıkaracaktır. Böylece bu husus da çekin zorunlu unsurlarından birisi haline gelmiş bulunmaktadır⁷.

Vergi kimlik numarasının çek defterini bastıran bankalarca her bir yaprağın üzerine yazılacak olması, bu unsurun eksik kalması olasılığını oldukça azaltmakta ise de, mevcut bu düzenleme kapsamında hesap sahibinin vergi kimlik numarasını taşımayan bir senedin, diğer tüm unsurları taşısa dahi artık çek olarak nitelendirilemeyeceği göz ardı edilmemelidir⁸.

5 **Huriye Kubilay**, "Karşılıksız Çeklerde Hesap Sahibinin Hukuki Durumu", Manisa Barosu Dergisi 1986, Yıl 5, S.17, s. 12.

6 **Fırat Öztan**, Kıymetli Evrak Hukuku, 8. Bası, Ankara, 2004, s. 314.

7 **Oğuz İmregün**, Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul, 2003, s. 128. Aynı görüşte yazarlar için bkz. **Öztan**, s. 242; **Bozer/ Göle**, s. 115; **Kendigelen**, s. 95. Reisoğlu tedavül eden ve müşterilerin elinde bulunan eski çek defterleri açısından, vergi kimlik numarasının zorunlu unsur oluşturmayacağı; yeni basılacak ve müşterilere verilecek çek defterlerinde ise vergi kimlik numarasının bulunmamasının çeki geçersiz hale getireceğini ifade etmektedir, bkz. **Reisoğlu**, s. 58.

8 **Kendigelen**, s. 94-95.

2. Çekin Meşru Hamil Tarafından İbraz Edilmiş Olması

Karşılığı muhatap bankadan tahsil edilmek istenen bir çek TTK m. 708'de yer alan ibraz sürelerine uyularak muhatap bankaya ibraz edilmelidir. Buna göre bir çekin, keşide edildiği yerde ödenecek ise on gün; keşide edildiği yerden başka bir yerde ödenecekse bir ay; ödeneceği memleketten başka bir memlekette keşide edilmişse, keşide yeri ile ödeme yeri aynı kıtada ise bir ay ve ayrı ayrı kıtalarda ise üç ay içinde muhataba ibraz edilmesi gerekmektedir.

Çekte, "görüldüğünde ödeme"⁹ esası, hiçbir şekilde, değiştirilemeyeceğinden, bu şekilde ileri tarihle tanzim edilip verilmiş bulunan çekler de, keşide tarihlerinin gelmesini beklemeye lüzum kalmadan, ödenmek için ibraz olunabilirler (ÇK 16/1)¹⁰.

Çekin, ibraz süresi içinde, muhatap bankaya veya ÇK'nun 4. maddesine göre muhatap bankanın herhangi bir şubesine ya da ÇK'nun 6. maddesine göre takas odasına çekin üzerinde hak sahibi olan hamil tarafından ibraz edilmesi gerekmektedir. Hak sahibinin, yani meşru hamilin, kim olduğu hususu TTK m.702'ye göre tayin olunacaktır.

3. İbraz Anında Çekin Karşılığının Bulunmaması

TTK'nun 695. maddesinde, "Bir çekin keşide edilebilmesi için, muhatapın elinde keşidecinin emrine tahsis edilmiş bir karşılık bulunması ve keşidecinin bu karşılık üzerinde çek keşide etmek suretiyle tasarruf hakkını hâiz bulunacağına dair muhatapla keşideci arasında açık veya zımni bir anlaşma olması şarttır. Şu kadar ki; bu hükümlere riayetsizlik halinde senedin çek olarak muteber olmasına halel gelmez" hükmü yer almaktadır. Karşılık "mevcut bakiye veya kredi vaadi sebebi ile çek bedelinin karşılanması" şeklinde anlaşılmalıdır. Karşılığın mevduat veya kredi şeklinde olması da mümkündür¹¹.

TTK m. 695'in yorumlanmasında doktrinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir görüşe göre çek keşidesi için muhatap bankada karşılığın bulunmasını şart koşan TTK m.695/1'e göre karşılığın keşide anında bulunması gerekir ve bu anda karşılık yoksa çek karşılıksız sayılır¹².

Ancak doktrinde yer alan ağırlıklı görüş itibariyle, karşılıksızlık, çek keşide edilen hesapta ibraz anında çekte yazılı miktarı ödemeye yetecek para-

⁹ Çekte "görüldüğünde ödeme" kuralı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Kendigelen**, s. 161 vd.

¹⁰ **Öztaş**, s. 315.

¹¹ **Faruk Erem**, "Uygulamada Karşılıksız Çek", Prof.Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan, Ankara, 1983, s. 414.

¹² **Hayri Domaniç**, Karşılıksız Çek, İstanbul, 1983, s. 98.

nın bulunmamasıdır, karşılık muhatap banka tarafından nakit olarak ödemeye elverişli, çekin tutarı kadar olmalıdır¹³. Bununla birlikte hesap sahibinin aynı bankanın başka şubelerinde ve hatta aynı şubesinde yeterince parasının bulunmaması, çekin karşılıksız sayılmasını engellemeyecektir. Karşılığın bulunmaması, çeşitli sebeplerle, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir¹⁴.

İleri tarihli (post date) bir çek açısından karşılıksızlık, çek üzerinde yazılı keşide tarihinden önce ibraz edilse bile, ibraz anında doğacaktır. İleri tarihli çeklerde bu durum yalnızca şikayet hakkının kullanımı açısından önem taşımaktadır, ileri tarihli bir çek ibraz edildiği anda eğer karşılığı yoksa karşılıksız bir çek olarak işlem görecektir ancak hamilin şikayet hakkını kullanabilmesi için ibraz süresine bağlı olarak hesaplanacak düzeltme hakkı süresinin de geçirilmesi beklenecektir.

4. Karşılığın Olmadığının Tespiti

ÇK'nun 4814 Sayılı Kanun ile değişik 5. maddesine göre çekin muhatap bankaya ibrazından sonra karşılığının tamamen ödenmemesi veya çek hamili tarafından kısmi ödemenin kabul edilmemesi halinde, muhatap banka ibraz tarihi ile ödememe nedenini çekin üzerine yazıp, çekin üzerine hamilin imzasını da alarak çeki hamile geri vermelidir. Ayrıca banka çekin ön ve arka yüzünün fotokopisini de alarak saklamak zorundadır.

Burada, "tarih ve ödememe sebebinin gösterilmesi" mecburidir; ibraz anının, saat ve hatta dakika gösterilerek belirtilmesinde, ileride çıkması muhtemel tartışmaları önlemesi bakımından, yarar vardır¹⁵.

III. Çekin Karşılıksız Çıkması Halinde Bankalarca Yapılması Gereken İşlemler

ÇK'nun 9. maddesinde, muhatap bankanın yeterli karşılığı bulunmadığı için çekin ödenmediğini ve hesap sahibi hakkında gereken bilgileri, ibraz tarihinden itibaren on gün içinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na bildirmesi gerektiği düzenlenmiş, maddenin devamında düzeltme hakkının usulüne uygun bir şekilde kullanılması halinde, bununda banka tarafından on gün içinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na bildirileceği ve bu bildirimlerin en geç on beş gün içinde bankalara duyurulacağı hüküm altına alınmıştır¹⁶. Çekin tamamen karşılıksız çıkmasında olduğu gibi kısmen

¹³ Murat Yusuf Akın, "Türk Hukukunda Karşılıksız Çek", MÜHF Hukuk Araştırmaları, 1995, C. IX, S. 1-3, s. 417-418. Doktrinde aynı görüşte olan yazarlar çoğunluktadır; bkz. Omağ, s. 48; Öztan, s. 316; Kendigelen, s. 227.

¹⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Öztan, s. 315-316. Kendigelen'e göre özel hukuk bakımından şeklen geçerli, süresinde ve meşru hamil tarafından ibraz edilmiş bir çekin ödenmediği tüm halleri karşılıksız çek kavramına dahil etmek gerekir, Kendigelen, s. 228.

¹⁵ Öztan, s. 317.

¹⁶ Bozer/ Göle, s. 128.

karşılığının bulunmaması halinde de Merkez Bankası'na bildiride bulunulacaktır¹⁷.

ÇK'nun 7. maddesine göre yeterli karşılığı bulunmadığı için çeki kısmen veya tamamen ödemeyen muhatap banka, hesap sahibine, kendisine ait bütün çek defterlerini bankalara geri vermesini düzeltme hakkını kullanma süresinin bitiminden itibaren iadeli taahhütlü mektupla bildirmek yükümlülüğü altındadır. Bu düzenlemede sadece hesap sahibinden bahsedilmesine rağmen, hesap sahibinin, yetkili temsilcisinde ve vekillerinde bulunan çek defterlerini dahi iade yükümlülüğü mevcuttur.

Bu düzenleme ile eski Kanundaki düzenleme değiştirilmiştir. Buna göre 7. madde ile, eski Kanunda yer alan düzeltme hakkı kullanılsa bile hesap sahibinin önce çek defterlerini iade etmesi, bankanın sonradan dilerse yeni çek defteri vermesi şeklindeki uygulamadan vazgeçilmiş olup, çek defterlerinin iadesinin düzeltme hakkının süresi içinde kullanılmaması halinde talep edileceği hüküm altına alınmıştır.

Çek Kanunu'nun 7. maddesinde öngörülen uyarıya rağmen muhatap banka tarafından yapılan ihbarı aldığı ve/veya almış sayıldığı tarihten itibaren on gün içinde geçerli bir sebebe dayanmaksızın çek karnelerini geri vermeyenleri muhatap banka savcılığa ihbar edecektir¹⁸ (ÇK m. 13/1). ÇK'nun 15. maddesinde Kanun'un kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmeyen bankalar hakkında üçyüzellimilyon liradan üçmilyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunacağı düzenlenmiştir.

§ 3. DÜZELTME HAKKI

I. Kavram

ÇK'nda yer alan düzenlemeler ile, karşılıksız çek keşide edilmesi halinde oluşan hukuka aykırılık, çeki işleyen hesabın sahibine veya yetkili temsilcisine cezai ve hukuki çeşitli yaptırımların uygulanmasıyla giderilmek istenmiştir. Düzeltme hakkı, hesapta hiç veya yeterli karşılığı bulunmayan hesap sahibinin, karşılıksızlık dolayısıyla oluşan hukuka aykırılığı belirli bir süre içerisinde gidermesidir¹⁹. Keşidecinin düzeltme hakkını kullanması halinde, şikayet edilmesi, dava açılmışsa hakkında ceza verilmesi, ceza verilmişse cezasını çekmesi engellenmiş olur.

II. Eski Düzenleme ile 4814 Sayılı Kanun'da Yer Alan Düzenlemenin Karşılaştırılması

ÇK'nda 4814 Sayılı Kanun ile yapılan en büyük değişiklik, düzeltme hakkı açısından gerçekleşmiştir. ÇK'nun eski düzenlemesine göre muhatap

¹⁷ Reisoğlu, s. 297.

¹⁸ Reisoğlu, s. 307.

¹⁹ Mehmet Bahtiyar, Kıymetli Evrak Hukuku, 2. Bası, İstanbul, 2003, s. 138.

banka, keşideciye düzeltme hakkını kullanması için, çekin karşılıksız olarak belgelendirilmesi tarihini izleyen on iş günü içinde iadeli taahhütlü mektupla bir düzeltme ihtarı göndermek zorunda ve eğer keşideci düzeltme hakkını yedi gün içinde kullanmazsa bu defa keşideciye bir yıl süreyle çek keşide edemeyeceğini bildirmek yükümlülüğü altındaydı²⁰. Bu durum hem bankaların iş yükünü çoğaltıyor hem de tebligat hususunda sorunlar yaratıyordu²¹. Yeni düzenleme ile bankaların düzeltme hakkını kullanması için keşideciye ihtar mektubu göndermesi uygulaması yerini keşidecinin ibraz süresini kendisinin hesaplaması uygulamasına bırakmıştır.

ÇK'da yer alan yeni düzenlemelerden birisi de çeki karşılıksız çıkan keşideciye, düzeltme hakkını, hakkında şikayet yapıldıktan, dava sürerken ve hatta hüküm verildikten sonra bile değişen oranlarda tazminat ödemek suretiyle kullanabilme imkanının tanınmış olmasıdır. Ayrıca eski Kanundan farklı olarak keşidecinin düzeltme hakkını ibraz tarihinden itibaren bir yıl içinde en fazla iki defa kullanabileceğine dair düzenleme değiştirildiğinden, keşideci karşılıksız çıkan her çek yaprağı için (kaç kere karşılıksız çek çekerse çeksin) düzeltme hakkına sahip duruma gelmiştir. Bütün bu değişikliklere ilave olarak çek keşide etme yasağı da Kanundan çıkarılmış bulunmaktadır²².

ÇK'nun değişik 8. maddesine göre "Çekte yazılı keşide gününe göre hesaplanacak ibraz süresinin bitim tarihinden itibaren en geç on gün içinde çekin karşılıksız kalan kısmının yüzde on tazminatı ve ibraz tarihinden ödeme gününe kadar geçen süre için 16a maddesine göre hesaplanacak gecikme faizi ile birlikte ödemek suretiyle düzeltme hakkını kullanan, çek keşide etmek hakkını yeniden kazanır". Yeni düzenlemeye göre düzeltme hakkı, herhangi bir sınırlamaya ve ihtarla bağlı olmadan, çekte yazılı keşide tarihine göre hesaplanacak ibraz süresinin bitiminden itibaren en geç on gün içinde kullanılabilir. Düzeltme hakkının 8. maddede yer alan sürede kullanılması, hamilin şikayet hakkını önler²³. Düzeltme hakkını kullanmazsa hesap sahibinin çek keşide edemeyeceğine dair hükümler ÇK'nda yapılan değişiklik ile kanundan çıkarılmıştır²⁴. Bu nedenle, düzeltme hakkını kul-

²⁰ Müge Tekil, Çekte Muhatap Bankanın Hukuki Sorumluluğu, İstanbul, 1997, s. 128-129.

²¹ "Uygulamada ihtar mektuplarının tebliği sorun olmakta, tebligatın yetkili ya da ehil kişiye yapıp yapılmadığı, usulüne uygun olup olmadığı gibi konular davaların uzamasına sebebiyet vermektedir. Oysa, çek keşide eden kişinin çekin ibraz süresini bilmesi ve hesabında buna göre yeterli karşılık bulundurması gerekmektedir." (ÇK tasarısı madde gerekçesi)

²² ÇK'nunun 16. maddesinde 1993 yılında yapılan bir değişiklikle fiilen düzeltme hakkının istenildiği kadar kullanılmasına imkan tanınmış ancak bu değişiklikte düzeltme hakkının kullanılması halinde, bir yıl süreyle çek keşide yasağı ve bu yasağa uymama halinde, keşideciye üç aydan altı aya kadar hapis ve ağır para cezası aynen muhafaza edilmiştir, Reisoğlu, s. 321-323.

²³ Öztan, s. 309.

²⁴ Aksi görüş için bkz. Sabih Arkan, "3167 Sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun'da Yapılan Değişiklikler", Batider 2003, C. XXII., S.1, s. 13.